

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ БІБЛІЙНИХ ПАРАБОЛІЗМІВ

Микола Заполовський

кандидат філологічних наук, асистент кафедри теорії і практики перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (УКРАЇНА) 58005 м.

Чернівці, вул. Небесної Сотні 17, кв. 13

e-mail: miklosch@ukr.net

UDC:811.112.2'373.612.2

ABSTRACT

This article is dedicated to the research of paradigmatic characteristics of parabolisms in modern German. Paradigmatics is revealed by synonymy, antonymy and hyponymy between the members of the lexical-semantic groups on the basis of biblical contexts. The fragment of the functioning lexical system was obtained, which is characterized by strong and stable relations between its members.

Keywords: parabolism, lexical-semantic group, image field, paradigmatics, synonymy, antonymy, hyponymy

Статтю присвячено аналізу парадигматичних властивостей параболізмів у сучасній німецькій мові із застосуванням квантитативної методики. Парадигматика одиниць дослідження виражена в синонімічних, антонімічних і гіпонімічних зв'язках між членами лексико-семантичних груп, виокремлених на базі біблійних контекстів. На основі даних про семантичні властивості, що виявляють слова у парадигматичному аспекті, було отримано фрагмент лексичної системи, що характеризується в плані функціонування мови міцними та стійкими зв'язками між її членами.

Ключові слова: параболізм, лексико-семантична група, образне поле, парадигматика, синонімія, антонімія, гіпонімія

Статья посвящена анализу парадигматических характеристик параболизмов в современном немецком языке с применением квантитативной методики. Парадигматика единиц исследования выражена в синонимических, антонимических и гипонимических связях между членами лексико-семантических групп, выделенных на основании библейских контекстов. Исходя с данных о семантических свойствах, которые отражают слова в парадигматическом аспекте, было получено фрагмент лексической системы, характеризующейся в плане функционирования языка крепкими и устойчивыми связями между ее членами.

Ключевые слова: параболизм, лексико-семантическая группа, образное поле, парадигматика, синонимия, антонимия, гипонимия

Дослідження семантики різнорівневих мовних одиниць є одним із пріоритетних завдань сучасного мовознавства. Опис значення слова неможливий без урахування його парадигматичних властивостей. Парадигматика одиниць мови була об'єктом наукового інтересу провідних

мовознавців (Й. Трір, Ч. Філлмор, Л. Вайсгербер, Шт. Шіргольц, Дж. Спрек, Ю. Апресян, А. Уфімцева, Л. Васильєв, М. Кочерган, Ю. Караулов, В. Левицький, О. Огуй та ін.). Актуальність даної розвідки полягає в тому, що комплексний аналіз змістової сторони параболізмів як лексичних, синтаксичних і текстових утворень, маркованих контекстом біблійних притч, вимагає дослідження особливостей їхніх парадигматичних властивостей, зокрема в сучасній німецькій мові.

Мовним матеріалом послуговували тематичні та лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ) одиниць дослідження, які формують образне поле, різновид лексико-семантичного поля, що охоплює на своїй периферії часткові образи – слова, використані у німецькомовному

біблійному тексті в переносному значенні, – а також образні варіанти – метафоричні значення цих слів [4, с. 82-88].

Оскільки кожна лексема, яка несе певне значення, має внутрішню чітко окреслену семантичну структуру, що дозволяє встановити „дослівне значення” чи зробити парадигматичне укладання мовного знака в лексико-семантичне поле, то нашим завданням зробити формальний опис синонімічних, антонімічних та гіпонімічних зв'язків у лексико-семантичній структурі одиниць дослідження.

Розглядаючи синонімічні відношення в ЛСГ параболізмів, де різні поняття відтворюються лексемами за денотативною подібністю, ми послуговувалися визначенням синонімів, яке дав Р. А. Будагов, розуміючи під ними слова, які близькі за значенням, по-різному звучать і виражають відтінки одного поняття [3, с. 50]. Лінгвісти виокремлюють абсолютні (повний або частковий збіг денотатів, а також сигніфікативного та структурного компонентів значення), семантичні (частковий збіг денотатів і сигніфікативних компонентів значення), стилістичні (частковий збіг денотатів, конотативних та структурних компонентів, при відмінності сигніфікативного компонента значення) та контекстуальні (референтна тотожність, залежність від контексту) синоніми [8, с. 370-371].

Явище синонімії в цілому можна звести до трьох основних критеріїв: 1) близькість / тотожність сигніфікативного компонента значення (або подібність за значенням); 2) близькість / тотожність позначуваних словом предметів (або денотативна подібність); 3) близькість / тотожність структурного значення слова (здатність слів замінювати одне одне без суттєвої зміни смислу тексту) [8, с. 367-368].

Антонімія – це явище, в основі якого лежить передусім логічне протиставлення ознак слів. Звідси, антоніми – слова із протилежним значенням [7, с. 106]. Розрізняють конверсивні (прямо протилежні відношення), комплементарні (полярні відношення між словами) та контрарні (відношення скалярності) антоніми [8, с. 394-395]. Антоніми характеризуються лексико-семантичними (належність до однієї ЛСГ та наявність протилежної семантики); граматичними (належність до однієї частини мови й замкнута структура) та функціональними (однакове стилістичне забарвлення та регулярна спільна відтворюваність у тексті) ознаками [5, с. 5]. Синонімічні й антонімічні відношення являють собою різновиди семантико-смислових збігів і розходжень.

Особливим типом парадигматичних відношень у лексиці є гіпонімія [7, с. 106]. Родове слово (гіперонім), яке виступає ім'ям групи, пов'язує із кожним із видових позначень (гіпонімів) відношення включення, тобто контрастної дистрибуції, а інші гіпоніми пов'язані відношеннями додаткової дистрибуції.

Елементи 78 проаналізованих нами ЛСГ також виявляють між собою синонімічні, антонімічні та гіпонімічні відношення. Синоніми часто зумовлені контекстом, що свідчить про відтворення одного й того ж поняття в багатьох образних варіантах поля.

За допомогою спеціальної формули для синонімічних рядів та антонімічних пар були розраховані показники коефіцієнта семантичної відстані K між словами, що коливаються в межах від 0 до 1 (чим ближчий показник до 1, тим більша семантична відстань і навпаки):

$$K = 1 - \frac{c}{m+n},$$

де c – кількість спільних компонентів, або значень двох слів; m та n – кількість семантичних компонентів або значень кожного з цих слів.

Цю формулу в лінгвістичних пошуках використовували такі дослідники як Н. А. Шехтман [9, с. 17-24], О. Л. Каменська [6, с. 66-76] та ін.

І. Серед іменників переважають: семантичні синоніми (10 рядів):

1) das Ding – das Stück ($K = 0,94$); 2) der Weg – der Pfad, die Straße ($K = 0,83$); 3) die Stadt – der Ort ($K = 0,86$); 4) das Feuer – die Flamme, die Glut, der Ofen ($K = 0,93$); 5) der Leib – das Fleisch, die Seele ($K = 0,94$); 6) das Recht – die Wahrheit ($K = 0,83$); 7) der Gott – der Herr ($K = 0,88$); 8) der Tod – das Ende ($K = 0,9$); 9) der Becher – das Gefäß ($K = 0,8$); 10) das Wort – der Eid ($K = 0,88$).

Виявлено також 1 пару абсолютних синонімів: *der Busen – die Brust* ($K = 0,86$).

До контрастивних антонімів належать такі 5 пар: 1) *die Stadt – das Land* (K = 1); 2) *der Gott – die Götze* (K = 1); 3) *das Feuer – das Wasser* (K = 1); 4) *der Mann – das Weib* (K = 1); 5) *der Tag – die Nacht* (K = 1).

До контрарних відносимо 1 пару: *der Fremde – der Freund* (K = 1).

Комплементарні 4 антонімічні пари: 1) *das Leben – der Tod* (K = 1); 2) *die Finsternis – das Licht* (K = 1); 3) *das Böse – das Gute* (K = 1); 4) *die Lüge – die Wahrheit* (K = 1).

II. Із дієслів до семантичних синонімів відносимо наступні 10 рядів: 1) *blühen – aufgehen* (K = 0,94); 2) *lieben – gefallen, mögen, erfreuen, sich freuen* (K = 0,96); 3) *nennen – rufen* (K = 0,95); 4) *gebären – hervorbringen* (K = 0,8); 5) *verbrennen – anzünden, entbrennen* (K = 0,93); 6) *hassen – verachten* (K = 0,5); 7) *verlassen – fliehen, laufen* (K = 0,97); 8) *pflanzen – säen* (K = 0,8); 9) *erretten – schonen* (K = 0,67); 10) *bringen – tragen* (K = 0,97).

До абсолютних синонімів належать 2 ряди: 1) *aufmachen – auf tun* (K = 0,93); 2) *machen – tun* (K = 0,97).

Стилістичними синонімами є відповідні 3 ряди: 1) *töten – schlachten* (K = 0,75); 2) *essen – verzehren, fressen* (K = 0,93); 3) *zerstören – zerreißen, zertreten, zerschmettern, zerstreuen, brechen, verderben, verbrennen* (K = 0,97).

До дієслівних антонімічних пар відносимо:

а) конверсивні (9 пар): 1) *annehmen – verwerfen* (K = 1); 2) *sammeln – ausbreiten* (K = 1); 3) *nehmen – geben* (K = 1); 4) *gehen – zurückkehren* (K = 1); 5) *aufnehmen – aufgeben* (K = 1); 6) *rühmen – entehren* (K = 1); 7) *bauen – zerstören* (K = 1); 8) *gehen – bleiben* (K = 1); 9) *stehen – fallen* (K = 1);

б) комплементарні антоніми (5 пар): 1) *gebären – töten* (K = 1); 2) *hassen – lieben* (K = 1); 3) *schonen – töten* (K = 1); 4) *schlafen – wachen* (K = 1); 5) *fürchten – vertrauen* (K = 1).

III. Серед прикметників виділяються семантичні синоніми (4 ряди): 1) *fest – stark* (K = 0,96); 2) *zornig – böse* (K = 0,83); 3) *schlecht – böse* (K = 0,92); 4) *reich – prächtig* (K = 0,8).

До антонімів належать:

а) комплементарні (4 пари): 1) *neu – alt* (K = 1); 2) *tot – lebendig* (K = 1); 3) *böse – gut* (K = 1); 4) *törricht – weise* (K = 1);

б) контрарні антоніми (7 пар): 1) *arm – reich* (K = 1); 2) *zornig – lieblich* (K = 1); 3) *schlecht – gut* (K = 1); 4) *voll – leer* (K = 1); 5) *klein – groß* (K = 1); 6) *jung – alt* (K = 1); 7) *prächtig – arm* (K = 1);

в) конверсивні антоніми: 1) *treu – treulos* (K = 1); 2) *heilig – gesetzlos* (K = 1).

У складі лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ) простежуються гіпонімічні відношення між словами. За допомогою формули, яку в своїх дослідженнях використовували С. Г. Бережан [2] та Б. І. Бартков [1, с. 6-13], обчислено показники коефіцієнта семантичної подібності V:

$$V = \frac{2c}{m+n},$$

де С – кількість спільних компонентів, або значень двох слів; а m та n – кількість семантичних компонентів або значень кожного з цих слів.

Параметричні дані, отримані за цією формулою, також коливаються від 0 до 1 (чим ближче показник наближається до 1, тим більша семантична подібність і навпаки). Наприклад, розглянемо зв'язки між гіперонімом (виділено курсивом) та іншими членами гіпонімічного ряду:

1) *Der Mensch* (усього 27 одиниць): *der Mensch*, *das Weib* (V = 0,25), *der Sohn* (0,33), *der Mann* (0,25), *das Kind* (0,22), *der Bruder* (0,25), *die Tochter* (0,25), *die Schwester* (0,22), *die Mutter* (0,25), *der Junge* (0,25), *der Menschensohn* (0,4), *der Buhle* (0,4), *der König* (0,22), *der Hirt* (0,4), *der Knecht* (0,33), *der Weingärtner* (0,4), *der Schriftgelehrte* (0,4), *der Pharisäer* (0,29), *der Reiche* (0,4), *der Blinde* (0,4), *der Bewohner* (0,33), *der Räuber*

(0,33), der Hausherr (0,25), der Bote ($V = 0,33$), der Junger (0,33), der Lehrer (0,25), der Prophet (0,33);

2) *Die Pflanze* (8 одиниць): die Pflanze, die Blume ($V = 0,25$), die Distel (0,67), das Unkraut (0,5), der Weizen (0,5), das Gras (0,4), die Frucht (0,33), der Same (0,4).

3) *Das Tier* (6 одиниць): das Tier, der Löwe ($V = 0,29$), das Schaf (0,4), der Fisch (0,29), das Ross (0,5), der Hund (0,29);

4) *Der Leib* (21 одиниць): der Leib, das Herz ($V = 0,13$), das Auge (0,18), der Mund (0,25), das Glied (0,17), das Gebein (0,29), das Fleisch (0,22), das Blut (0,33), das Haupt (0,29), die Zunge (0,13), der Hals (0,18), der Busen (0,22), die Brust (0,22), das Haar (0,22), das Angesicht (0,33), die Nase (0,13), die Lippe (0,25), das Ohr (0,33), der Fuß (0,14), die Hand (0,2), der Zahn (0,2);

5) *Der Ort* (12 одиниць): der Ort, das Reich ($V = 0,33$), der Berg (0,22), die Stadt (0,25), das Land (0,18), die Weide (0,29), der Garten (0,33), der Tal (0,29), der Wald (0,29), das Feld (0,14), der Weinberg (0,33), die Wüste (0,29);

6) *Der Baum* (11 одиниць): der Baum, der Zweig ($V = 0,33$), der Ast (0,29), der Wipfel (0,5), das Dorn (0,22), das Holz (0,22), die Wurzel (0,17), der Olivenbaum (0,5), die Zeder (0,4), der Feigenbaum (0,5), der Weinstock (0,5);

7) *Das Bosheit* (6 одиниць): die Bosheit, die Gewalt ($V = 0,33$), die Hurerei (0,67), die Schandtät (0,5), der Ehebruch (0,67), die Lüge (0,67);

8) *Die Finsternis* (3 одиниць): die Finsternis, die Nacht ($V = 0,67$), der Schatten (0,29).

ЛСГ парабол парадигматично поєднані на основі лексико-граматичних класів і простежуються в образних варіантах метафоричного поля. В образному полі проаналізовано іменники, як основну частину мови при відтворенні метафоричних лексем для відображення часткових образів, варіативно реалізованих у структурі німецькомовних біблійних параболізмів.

У 21 образному варіанті поля зафіксовано 28 рядів із контекстуальними синонімами („псевдосинонімами”), які характеризуються референтною тотожністю та контекстуальною залежністю [8, с. 401] при позначенні людини, якостей та відтворенні релігійних та абстрактних понять:

1) *людина* (4 ряди): а) die Pflanze – der Dornstrauch – das Unkraut – die Zeder – der Baum – die Blume – die Traube – die Edelrebe ($K = 0,95$); б) das Kind – der Sohn ($K = 0,83$); в) das Tier – das Schaf – das Lamm – der Vogel – der Fisch ($K = 0,95$); г) die Erde – der Boden ($K = 0,92$);

2) *Божі служителі* (1 ряд): der Arbeiter – der Sklave – der Pflüger – der Schnitter – der Winzer ($K = 0,86$);

3) *праведник* (1 ряд): der Baum – die Frucht – der Ölbaum – die Palme – die Zeder ($K = 0,91$);

4) *зловмисник* (1 ряд): der Dieb – der Räuber ($K = 0,5$);

5) *Ізраїль* (1 ряд): die Frau – die Tochter – die Mutter – die Schwester – die Braut – die Dirn ($K = 0,96$);

6) *наречені* (1 ряд): die Granatfrucht – die Lilie – der Weizen – der Apfelbaum – die Blume ($K = 0,91$);

7) *плодючість / гарний результат* (2 ряди): а) die Ähre – die Frucht ($K = 0,8$); б) der Garten – die Weide ($K = 0$);

8) *суд* (2 ряди): а) die Rute – der Stab ($K = 0,92$); б) das Schermesser – die Sichel ($K = 0$);

9) *віра* (1 ряд): das Haus – der Tempel ($K = 0,92$);

10) *милість* (1 ряд): das Wasser – der Regen – der Fluss ($K = 0,92$);

11) *відчуженість від Бога* (2 ряди): а) die Hure (Prostituierte) – die Ehebrecherin ($K = 0,5$); б) die Finsternis – die Nacht ($K = 0,5$);

12) *наближеність до Бога* (1 ряд): das Haus – der Tempel ($K = 0,92$);

13) *межа* (1 ряд): die Tür – das Tor ($K = 0,89$);

14) *життя* (1 ряд): der Brunnen – die Quelle ($K = 0,8$);

- 15) *духовна пожива* (1 ряд): die Speise – der Honig – das Brot – die Milch ($K = 0,92$);
 16) *захист* (1 ряд): der Arm – die Hand ($K = 0,88$);
 17) *покарання* (1 ряд): der Dorn – die Distel ($K = 0,83$);
 18) *смерть* (2 ряди): а) das Netz – der Strick ($K = 0,94$); б) die Nacht – die Finsternis ($K = 0,5$);
 19) *відповідальність* (1 ряд): der Denar – der Talent – die Mine ($K = 0,89$);
 20) *скороминуче, непостійне* (1 ряд): die Blume – das Gras ($K = 0,86$);
 21) *віровчення* (1 ряд): die Speise – das Brot – das Fleisch ($K = 0,89$).

Розглядаючи антонімічні відношення в лексиці кожного з варіантів поля, виявлено 7 антонімічних пар параболізмів при позначенні людини та відтворенні певних понять:

- 1) *людина* (3 пари):
 а) der Geldverleiher – der Schuldner ($K = 1$);
 б) der Kaufmann – der Sklave ($K = 1$);
 в) der Verwalter – der Lohnarbeiter ($K = 1$);
 2) *вищення зла* (1 пара): das Feuer – das Wasser ($K = 1$);
 3) *очищення* (1 пара): das Feuer – das Wasser ($K = 1$);
 4) *межа* (1 пара): der Tag – die Nacht ($K = 1$);
 5) *суд* (1 пара): das Feuer – das Wasser ($K = 1$).

У цих образних варіантах зареєстровано контрастивні антоніми, для яких характерна відсутність чітких семантичних ознак, за якими вони протиставляються. Найчастотнішою виявилася пара *Feuer* – *Wasser* (3 випадки вживання).

Що стосується гіпонімічних відношень в опрацьованих образних варіантах поля, то це явище спостерігалось в 6 групах. Найбільшу кількість гіпонімів (7 одиниць) засвідчено в образному варіанті „Ізраїль”, а найменшу (2 одиниці) – у варіанті „плодючість / гарний результат”.

- 1) *Ізраїль* (8 одиниць): *die Frau*: die Frau, die Mutter ($V = 0,18$), der Sohn ($0,29$), die Tochter ($0,22$), die Schwester ($0,2$), die Braut ($0,25$), die Dirn ($0,29$);
 2) *людина* (10 одиниць):
 а) *die Pflanze*: die Pflanze, die Blume ($V = 0,25$), der Dornstrauch ($0,67$), das Unkraut ($0,5$), die Edelrebe ($0,67$), die Traube ($0,33$), die Zeder ($0,5$);
 б) *das Tier*: das Tier, das Schaf ($V = 0,5$), das Lamm ($0,33$);
 2) *добро* (4 одиниці): *der Baum*: der Baum, der Ölbaum ($V = 0,5$), die Palme ($0,4$), die Zeder ($0,4$);
 3) *плодючість / гарний результат* (3 одиниці): *die Frucht*: die Frucht, die Ähre ($V = 0,33$), die Feige ($0,22$);
 4) *духовна пожива* (4 одиниці): *die Speise*: die Speise, der Honig ($V = 0,5$), das Brot ($0,29$), die Milch ($0,22$);
 5) *віровчення* (4 одиниці): *die Speise*: die Speise, der Wein ($V = 0,29$), das Brot ($0,29$), das Fleisch ($0,29$).

Таким чином, предмети та явища навколишнього світу, виражені німецькомовними біблійними параболізмами, пов'язані один з одним складними відношеннями, що інколи перетинаються. Ці складні, різноманітні об'єктивні зв'язки проектується „по вертикалі” на лексичну систему німецької мови, розділяючи її на взаємопов'язані лексичні блоки (у нашому випадку, образні варіанти метафоричного поля). При цьому різні типи об'єктів зовнішнього світу – так би мовити, сектори „світу речей” та „світу ідей” – безсумнівно, відрізняються певною специфікою своїх системних відношень. Це в ще більшій мірі ускладнює характер взаємозв'язків між лексемами, що „охоплюють” ці сектори.

Абсолютною семантичною відстанню, як і очікувалось, характеризуються слова-антоніми (іменники, дієслова та прикметники). Високі показники виявлено також для семантичних, абсолютних і стилістичних синонімів у досліджених групах слів. Це свідчить про парадигматичну закріпленість тих слів, які тісніше пов'язані з загальним значенням усієї

групи лексем. Щодо семантичної подібності, то тут зафіксовані низькі показники зв'язку між гіперонімом та гіпонімами в опрацьованій іменниковій групі. Їхній семантичний обсяг (тобто здатність втілювати якості тієї групи слів, в яку вони входять) буде вважатися меншим. З цього випливає, що лексичні одиниці образного поля являють собою певну впорядковану структуру та можуть використовуватися для опису різних понять, відображених у текстах біблійних парабол, представлених, зокрема, й у німецькомовному лексикографічному та текстовому матеріалах.

На основі даних про семантичні властивості, що виявляють слова у парадигматичному аспекті, було отримано фрагмент лексичної системи, в якому знаходяться досліджувані іменники. Ця частина системи, точніше підсистема, характеризується в плані функціонування мови міцними та стійкими зв'язками між її членами. Елементи лексичної системи мови пов'язані „по горизонталі” своїми, внутрішньомовними, відношеннями, створеними конкретними умовами розвитку та функціонування мови. Обидві системи зв'язків – внутрішньомовна та позамовна, – накладаються одна на одну, взаємодіючи одна з одною, створюючи у результаті мережу парадигматичних відношень між словами та лексико-семантичними варіантами слова. Перспективи подальшого дослідження вбачаються в дослідженні синтагматичних та епідигматичних властивостей параболізмів як на лексикографічному, так і на текстовому матеріалах сучасної німецької мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бартков Б. И. О коэффициентах сходства членов синонимических рядов (двухмерный и многомерный простой и взвешенный случаи) / Б. И. Бартков // Структурная и математическая лингвистика. – К., 1981. – Вып. 9. – С. 6-13.
2. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / С. Г. Бережан. – Кишинев : Штиница, 1973. – 372 с.
3. Будагов Р. А. Введение в науку о языке / Р. А. Будагов. – М. : Учпедгиз, 1958. – 435 с.
4. Заполовський М. В. Образне поле німецькомовних біблійних параболізмів / М. В. Заполовський // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя : наук. журнал : у 2 кн. / голов. ред. Самойленко Г. В. – Ніжин : Вид-во НДУ, 2014. – Кн. 2. – С. 82-88. – (Серія «Філологічні науки»).
5. Иванова В. А. Антонимия в системе языка / В. А. Иванова. – Кишинеv : Штиница, 1982. – 162 с.
6. Каменская О. Л. Некоторые вопросы лексической синонимии / О. Л. Каменская // Научные доклады высшей школы. – Минск : Высшэйшая школа, 1970. – № 2 : Филологические науки. – С. 66-76.
7. Левицкий В. В. Лексикология немецкого языка / В. В. Левицкий. – Черновцы : Книги-XXI, 2010. – 376 с.
8. Левицкий В. В. Семасиология : монография для молодых исследователей / В. В. Левицкий. – Изд-во 2-е, испр. и дополн. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.
9. Шехтман Н. А. Опыт изучения расстояний между семантическими признаками слов / Н. А. Шехтман // Вопросы романо-германского языкознания : тезисы докладов V конференции языковедов. – Уфа, 1966. – С. 17-24.